

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ
WRITERS UNION OF TURKEY

Sümer 1 Sk. 11/5
Kızılay-Ankara

0 312 232 05 71-72
www.tyb.org.tr
tyb@tyb.org.tr

TYB Vakfı
Milli Müdafaa Caddesi, 10/11
Kızılay-Ankara

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 74

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı

Mehmet Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları - 12

ISBN: 978-975-7382-92-8

Ankara, Mart 2017

Yayınlayan: **D. Mehmet Doğan**

80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni

Tertip Heyeti

D. Mehmet Doğan

Musa Kâzım Arıcan (Prof. Dr.)

İbrahim Ulvi Yavuz

Ferhat Koç

Osman Özbahçe

Muhammed Enes Kala (Dr.)

İlim Heyeti

Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.)

Hicabi Kırılangoç (Prof. Dr.)

Caner Arabacı (Prof. Dr.)

İbrahim Tüzer (Doç. Dr.)

Faaliyet Asistanı

Dilâra Coşkun

Editör

Enes Dağ

Tashiş-Kontrol

Rabia Sena Yıldırım

Tasarım: mtr tanıtım görsel hizmetler

Baskı: Özel Ofset - Sertifika No: 29514

80 Yıl Sonra
Mehmed Âkif Ersoy
Bilgi Şöleni

27-28 Aralık
ANKARA

İçindekiler

Sunuş	
D. Mehmet Doğan	7
Program	9
I.BÖLÜM	
Turan Karataş (Prof. Dr.)	12
80 Sene Sonra Mehmed Âkif'i Hatırlamak İçin 40 Sebep	
Alâattin Karaca (Prof. Dr.)	18
Mehmed Âkif ve Said Halim Paşa'da Terakkî Meselesi	
Nazif Öztürk (Dr.).....	25
İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Tâceddin Dergâhı'nın Vakfiyesi Bulundu	
Selma Günaydın.....	45
Mehmed Âkif'e ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler	
II. BÖLÜM	
Abdülvahit İmamoğlu (Prof. Dr.)	56
Mehmed Âkif'in Müslümana Bakışı	
Yusuf Turan Günaydın.....	68
Mektup Neşirleri Bakımından Sırât-ı Müstakîm ve Sebülürreşâd	
Mahmut Öztürk (Yrd. Doç. Dr.)	79
Mehmed Âkif'in İçtimai Tefsir Yorumları: Hakkın Sesleri Örneği	
Cengiz Karataş (Yrd. Doç. Dr.).....	101
Mehmed Âkif ve Mefkûrecilik	
III. BÖLÜM	
Mehmet Güneş (Doç. Dr.)	108
Nesillere Öncü ve Örnek Üç İdealize Şahsiyet Abidesi: "Asım", "Gül Yetiştiren Adam" ve "Yedinci Oğul"	
Levent Bayraktar (Doç. Dr.).....	118
Mehmed Âkif'in Güncelliği	
Abuzer Kalyon (Yrd. Doç. Dr.)	122
Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Günleri	
Kibar Ayaydın.....	139
Mehmed Âkif'in Şiirlerinde "Cehaletin" Tenkidi ve "Millî Uyanışın" Ele Alınışı	
IV BÖLÜM	
Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.)	150
Safahât'ta Hicrân ve Himmet Kavramları	
Caner Arabacı (Prof. Dr.)	159
Âkif ve Abdülhamit İlişkisi	

Sefa Yüce (Doç. Dr.) 178
Kendisini Milletine Adayan Büyük Şahsiyet Mehmed Âkif

Gürsoy Solmaz (Yrd. Doç. Dr.) 185
Türk Okul Tiyatrolarında Mehmed Âkif'in Eserleri ve Etkileri

V. BÖLÜM

Cevat Özyurt (Prof. Dr.) 194
Nostalji Şairi Olarak Mehmet Âkif: Bir Sürgünün Analizi

İbrahim Tüzer (Doç. Dr.) 205
Bir İroni Olarak Mahalle Kahvesi ya da Mehmed Âkif'te Hayat-ı Aile

Beyhan Kanter 213
Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları

Mehmet Kurtoğlu 222
İki Kadim Dost (Âkif ve Babanzade Ahmed Naim)

VI. BÖLÜM

Mitat Durmuş (Doç. Dr.) 230
20.Yüzyıldaki "Bilinç Yitimi" ve "Kaygı Kaybını" Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin Bağlamında Okumak

Dinçer Atay (Araş. Gör.) 241
Müslüman Doğu Topluluklarının Eleştirisini Mehmed Âkif'in Leyla Şiiri Bağlamında Bir Asır Sonra Yeniden Okumanın Zarureti

Mustafa Özçelik 250
Mehmed Âkif'in Bir Muallim Olarak Portresi

Enes Dağ 257
Bir Hikmet Şairi Mehmed Âkif ve Onun Asr Suresi'nin Tefsiri

VII. BÖLÜM

Beyzanur Bıyık 274
Kur'an-ı Kerim ve Hadislerin Işığında Safahat Anatomisi

Bilal Enes Özensel 277
Âkif Kimlere Hayrandır?

Feyzanur Karademir 280
Bir Karakter Abidesi: Mehmet Âkif

Ebru Sucu 283
Edebî ve Ebedî İstiklâl

Faaliyet Fotoğrafları 285

Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları

Beyhan Kanter

Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun hem içte hem de dışta güçlüklerle mücadele etmek zorunda kaldığı kaotik bir atmosferde Mehmed Âkif, şiirleriyle toplumsal yapıya ilişkin veriler sunarken aynı zamanda yaşadığı toplumun sosyo-kültürel analizini yapar ve kurtuluş için çözüm önerilerinde bulunur. Dış dünyayı betimlerken mekân-insan ilişkisini, mekânların dönüştürücü ve kimlik kurucu etkisi çerçevesinde ele alan Mehmed Âkif'in şiirlerinde mekânlara atfedilen anlam dizgeleri toplumsal yapıdan bağımsız olmadığı gibi mekânlar, estetik bir çerçeveden ziyade sosyolojik ve psikolojik işlevleri bağlamında ele alınır.

Bu bildiriye Mehmed Âkif Ersoy'un şiirlerindeki mekânların toplumsal yapıda konumlanışları ve gündelik hayat etkileri, Âkif'in mekân dikkati ve bilinci üzerinden dile getirilecektir.

Farkındalık Sürecinde Kutsalın Mimari ve Uhrevi Etkisi: Camiler

İslâm medeniyetinin ve İslâm'ın dinsel pratiklerinin mimariye yansıyan estetik yönünü temsil eden camiler, aynı zamanda dinin ve medeniyetin uhrevi cephesinin somutlaşmış kadim göstergelerinden birisidir. Sadece dinî pratiklerin gerçekleştiği, uhreviliği, maneviliği hissettiren mekânlar olarak tanımlayamayacağımız camilerin; toplumsal yapıyı düzenleyen, insanlar arasında kaynaşmayı/birliği tesis eden, 'farkındalık' sağlayan, gündelik hayatı inşa eden ve sosyoekonomik farklılıkları belirsizleştiren özellikleri de mevcuttur. Zira "Cami/mescid sadece ibadetlerin yapıldığı bir mekân olmanın ötesinde, toplumsal hayatın belli bir düzlemde sürdürülmesi için devrededir. Cami sembolü, toplumsal birliği, dirliği, cemaatin anlamını ve gücünü göstermektedir"(Alver 2013: 102). İsmiyle müsemma olarak toplayıcılık/birleştiricilik vasfını teşmil edebileceğimiz camilerde, aynı anda müşterek hislerle Allah'a yönelen, secdeye varan, ellerini semaya doğru açan ve dünyevi olanı dışlayan insanların yekvücut oluşları da toplumun manevi iklimine işaret eden bir görüntüdür.

İnsanların camilerden uzaklaşmasını, sekülerizmin hayat pratiklerinin benimsenmesini ve camilerin sadece şehri tamamlayan mimari yapılar olarak görülmesini eleştiren Mehmed Âkif, camileri; İslam medeniyetini temsil eden, İslam dinine ilişkin bedensel pratiklerin/ritüellerin gerçekleştirildiği, tarihsel belleği haiz ve uhrevi mekânlar olmalarının yanı sıra

ümme bilincinin ve ittihad-ı İslam fikrinin serpildiği/yayıldığı ayrıcalıklı alanlar olarak da şiirlerine alır. Lahuti ve semavi taraflarıyla birlikte sosyo-kültürel taraflarını da ön plana çıkardığı camileri, halkın bilinçlendirilmesi ve uyanışa/diriliş'e davet edilmesi için aracı kılar. Mehmed Âkif'in camilere yüklediği anlamlar, bütün hayatının da özeti gibidir. Mithat Cemal'in anlattığına göre "Köprüden Sarıgül'deki evine giderken Âkif, beş camii maneviyatında yürürdü: Yeni Cami'nin kutsiyetine dalarak Mercan yokuşunu çıkar, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinin iki kanadına bürünür. Şehzade camii'nin nurunda uçar, Fatih camii'nin şümülünde evine inerdi. Zaten Fatih Camii ve Âkif'in evi birbirinin müstemilatı idi; babası namazdan sonra ahbablarıyla camii'nin maksurelerinde görünürdü. Cami evin selamlık dairesiydi, ev de camii'nin harem tarafı" (Kuntay 2005: 278).

Safahat'ın ilk şiiri olan "*Fâtih Câmii*" başlıklı şiirde, "manzumeye adını veren Fatih Camii'nin şaire ilham ettiği duygular, yine camiyle ilgili olarak çocukluğuna dair bir hatıra ve bir sabah namazı esnasında camide toplanan cemaatin Allah'a yakarışı anlatılmıştır" (Gökçek 2014: 97-98). Mehmed Âkif, devirleri yarıp yükselen "*bu müthiş heykel-i ikrar*"ı İslam medeniyetinin kudretini ve ulviyetini sembolize eden bir abide olarak yücelterek Fatih Camii ile İslam medeniyeti arasında ontolojik bir bağ kurar. Fatih Camii, sadece İslam estetiğini yansıtan bir mimari yapı olarak değil aynı zamanda geçmişin ve geleceğin aydınlık zamanlarını temsil eden ve bütün müminleri kucaklayan ruhani ve canlı bir mekân olarak da ele alınır. Nitekim şair, "*Derâğüş etmek ister nazenin-i bezm-i lahuti/ Kol açmış her menârı sanki bir ümmid-i cür'etkâr*" (s.5) dizeleriyle minareleri görsel ya da estetik bir mimari özelliğiyle değil bütün müminleri Hakk'a yönelten ve "*huşua müstağrak*" cephesiyle betimleyerek görüntü düzlemine taşır. Böyle bir algıyla camiye gelenlere de farklı anlamlar yükler.

Mehmed Âkif'e göre "*Mukaddes mabet*" olarak kutsanan Fatih Camii'nin üstünde bölük bölük yükselen/parlayan ruhlar, "*ulvi kubbesi*"nin altında dalga dalga coşan nurlar kutsi bir tecelliyle parlamaktadır. Adeta sabahın mahmur hali camide cisimleşmiş ya da Cenab-ı Hakk'ın tecellisi Sina Dağı suretinde semadan toprağa inmiş izlenimi uyandırmaktadır. İçinde binlerce zikir iniltisi yükselen Fatih Camii'ne yüklediği bu manevi anlamlarla birlikte Mehmed Âkif, İslam'ın başlangıç devirlerindeki ulviyetin de caminin cephesinde parladığını, o başlangıcın feyziyle bir yığın taşın kıyam ederek yükseldiğini ve bir nur timsali haline geldiğini dile getirerek Fatih Camii'nin varlığında, bütün bir İslam medeniyetinin "anılar belleği"ni şiirine aksettirir. Zira, asırlar geçmesine rağmen hâlâ bıkip usanmadan batılın hücumlarına göğüs geren bu kutsi yapı, ibadet edilen bir mabet olmanın dışında simgesel anlamlar da yüklenmiştir. Nitekim "*Bu bir ma'bed değil, Ma'bûd'a yükselmiş ibâdettir/Bu bir manzar değil, didâra vâsıl mevkiib-i enzar*" (s.6) dizelerinde cami, lahuti ihtişamıyla, ibadetlerin gerçekleşmesine aracı olmasıyla ve yüklendiği tarihsellikte ayrıcalıklı kılınmıştır. Semadan inmemesine rağmen semavi özellikler taşıyan Fatih Camii, maddi bir yapı olarak değil, İslam medeniyetinin estetik birikimini yansıtan, Allah'ın feyzini hissettiren, "*eccadın ruhu*"nu barındıran ve "metafizik ürpertiler" oluşturan semavi ve ebedî bir yurt olarak betimlenir.

Mehmed Âkif, Fatih Camii'nin estetik ve mimari yapısına yansıyan kutsiyetin ve tarihselliğin anlatıldığı dizelerden sonra, uhrevi yönüne vurgu yapar. Minarede sala okuyan müezzinin mahmur ve hazin sesiyle gittiği Fatih Camii'nde, hazır bulunan cemaatle karşılaşan ve

caminin “*münevver sinesi*”ne sokulan şair, çocukluk yıllarına ait latif bir hatıratı/cami tecrübelerini anımsayarak mekânsal aidiyetini pekiştirir.

Mehmed Âkif, maneviyatın ve “mümin çehre”nin korunduğu, kutsalın profana karşı mücadelesindeki dirayetin yansıdığı Fatih Camii’ni, hem sosyal yaşamdaki konumu ile hem de ümmetin tarihsel belleğini barındıran dirayetli bir muhafız olarak ele alır. Caminin varoluşsal gerçekliğini oluşturan cemaatin bir sabah namazı vaktinde, huzu’ ve huşu içindeki gölgeleri ise cami ve cemaat arasındaki manevi aidiyeti gösteren güçlü bir delil olarak sunulur.

Milletin bilinçlendirilmesi, İslam’ın ve millî kimliğinin özüne varması için şiirini/sanatını aracı olarak kullanan Mehmed Âkif, “*Süleymaniye Kürsüsü’nde*” başlıklı manzumesinde, Süleymaniye Camii aracılığıyla halkı uyandırmak, bilinçlendirmek ve ‘farkındalık’ inşa etmek ister. Caminin önce mimari estetiği açısından karakteristik özelliklerini betimleyen şair, daha sonra camide vaaz veren bir vaiz aracılığıyla toplumsalın İslami dinamiklerini harekete geçirmeyi ve kolektif duyarlık aşılamaı amaçlar. Cami, bu şiirde de halkı aydınlatan ve ittihad-ı İslam fikrini telkin/teyit eden bir sorumluluk yüklenir.

Mehmed Âkif, Yeni Camii’yi betimlediği bölümde, “*timsâl-i ilâhî*” olarak adlandırdığı bu yapının hem bütün zamanları aşan sanatsal ve estetik yönüne, hem de ân’ı donduran semaviliğine atıfta bulunur. Şair, baştan ayağa iman dolu olduğunu söylediği Süleymaniye Camii’ni de ayrıcalıklı kılarak; dünyadaki her türlü kirden, zelzeleden uzak kalacağını, bütün mahkemeler, mabetler yıkılsa, en temiz yerleri en kirli ayaklar çiğnese, insanlık dinsizliği yeni bir din olarak tanısa bile bu “*Hudâ lânesi*”nin tek taşının dahi düşmeyeceğini “*doğruluğun yerdeki tek yurdu*” olarak kalacağını ve bu “*muazzam çehrenin*” maziye gömülmeyeceğini haykırır. Sezai Karakoç’un da ifadesiyle; “Süleymaniye, sadece mimarının kafasından geçenden ibaret olmadığı gibi, sadece çizilen projesinden, hatta taş ve tuğlalarla örülüp bittiği andaki durumundan da ibaret değildir. Süleymaniye, asıl zamana karşı fizik dayanıklılığını gösterdiğinde ve daha da önemlisi insanların estetik ve ruhi ihtiyaçlarına sürekli bir şekilde cevap verebilme imtihanından başarıyla geçtikten sonra Süleymaniye olmuştur. Fakat öyle bir Süleymaniye ki, baştan beri buydu, bu Süleymaniye’ydi âdeta.” (Karakoç, 1978: 40).

Âkif, özellikle Tanzimat’tan itibaren Osmanlı’da da etkisini göstermeye başlayan pozitivizme göndermede bulunduğu bu dizelerde, camiyi koruyacak olan müminlerin varlığına işaret eder. Zira İslam ümmetinin “diriliş”i gerçekleştireceğine olan inancını hep koruyan şair, Süleymaniye Camii’nin ebediliğini haykırırken de bu inancını sezdirir.

Mehmed Âkif, *Süleymaniye Kürsüsü’nde* şiirinde, “*sanatın ruhunu seyyal bulut şeklinde*” (s. 157) gösterime sunan Süleymaniye Camii’nin karakteristik üslup özellikleriyle birlikte insanda uyandırdığı deruni ve ulvi hisleri de aksettirir. Nitekim “Vecde gel, vahdete dal, âlem-i kesretten uzak/Yalnız Sâniî gör, san’atı, masnûu bırak” (s.160) dizelerinde caminin, dış dünyanın kaotikliğinden yalıtın yönüne işaret eder. Bu çerçevede şair, camideki ibadet ve dualar sayesinde bedenleriyle bağlı oldukları dünyadan uzaklaşın cemaatin Allah’a yönelişini dizelere döker. Sinelerin vecd ile coşması, bedenlerin tepeden tırnağa kadar

ürpermesi, ruhların tecelliden yorgun kalması ve masivadan arınan cemaatin bedenlen ve ruhen mutlak varlık olan Allah'a teslim oluşu, "mekânın kolektif deneyimleri" (Uryy 1999: 43) aracılığıyla yansıtılır.

Süleymaniye Kürsüsü'nde şiirinin özelliklerinden birisi de caminin sosyo-kültürel yapısına ve sosyal düzeni inşa edici görevine ilişkin göndermelerdir. Zira "camilerin, sadece pencerelerinden âdeta içeri taşar gibi olan ışıklar altında Allah'a yönelme yanında her Cuma toplumdandan ve devletten gelen buyruk, muştı ve yardımla donanma, kültür yönünden bağdaşma ve kaynaşma da düşünülürse, eski canlılıkla taşın ve topluma hayat bağışlayan fonksiyonu" da (Karakoç 2011: 50) ortaya çıkmış olur. Mehmed Âkif de, kürsüye çıkan vaiz aracılığıyla memlekete ilişkin düşüncelerini kuru bir didaktizmle değil, gür bir sesle tebliğ ettiği gibi İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan camilerin, sosyal kimlik inşa etmedeki mürşit rolünü de böylelikle yeniden ortaya koymuş olur. Vaizin, vaaz etmeyeceğini, İslam âleminin içinde bulunduğu durumu analiz edeceğini söylemesi ve dünya ölçeğinde gezdiği yerlerle İslam ülkelerini kıyaslaması, İslam ruhunun yanlış anlaşıldığını yansıtan sosyolojik veriler sunması ve ideal Müslüman tipini anlatması, caminin sosyal ve eğitici işlevine ilişkin bir aktarımdır. Bununla birlikte "Ey cemaat, uyanın artık, el verir artık uyku! Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu" (s.178), "Ey cemaat, yeter, Allah için olsun, uyanın!/Sesi sonra pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın" (s.179) şeklindeki heyecanlı dizelerde cami, toplumsal dinamikleri harekete geçiren, kolektif kimlik oluşumuna etki eden ve sosyal meselelerin konuşulduğu bir 'duyarlık mekanı' olarak görülür.

Mehmed Âkif, "*Fatih Kürsüsü'nde*" de camiyle arasında deruni bir aidiyet ilişkisi kurar. Nitekim "-Aman, şu mâbet-i feyâzın ihtişamına bak:/ Bakar bakar doyamam: âşik olmuşum mutlak!" (s. 241) dizelerinde bu aidiyeti pekiştiren şair, caminin etrafına yavaş yavaş sokulup sonradan yayılan salaş, kalleş yapıardan duyduğu hoşnutsuzluğu öfkeli bir sese dönüştürür. Mehmed Âkif'in Fatih Camii'ne bakışında ecdadın sanat ve estetik duyarlığına ve İslam medeniyetinin tevhit bilincinin sanat formuna yansımış biçimine bir hayranlık söz konusudur. "*Bugün bizim tepemizden bakan bu âsârı/Sıyanet eylemeden âciziz, değil yapmak.../Hakikat öyle! Şu mâbet nedir? Şu haşmete bak! /Bırak ki câmii, dünyada olmaz öyle eser*" (s. 245) dizelerinde, karşıdan gördüğü Süleymaniye Camii aracılığıyla İslam medeniyetinin mimari yetkinliğine göndermede bulunan şair, aynı zamanda yitirilen mimari geleneğimize atıfta bulunur.

Söz konusu şiirinde bir arkadaşıyla birlikte Fatih Camii'nde vaaz verecek birini dinlemeye giderken gözlemlerini ve hislerini aktaran şair, "*namaz değil yalnız maksadım... Bugün bir adam/Çıkıp da va'zedecek öğle üstü halka*" dizeleriyle caminin ibadet dışındaki sosyal işlevini duyurur. Vaizin kürsüde olduğu bölümde de cami; bilinçlendirme, topyekûn bir uyanış gerçekleştirme, toplumsal mekanizmayı harekete geçirme ve kimlik inşa etme gibi amaçların duyurulduğu canlı ve dinamik bir mekân olarak karşımıza çıkar. Nitekim vaiz, kendisini dinlemeye gelen müminlere çalışıp didinmenin önemini ve geleceğin ancak çalışılarak tayin edilebileceğini, medeniyetlerin çalışmayla ilerlediğini, ilmin ışığına katkıda bulunulması gerektiğini telkin ettiği gibi dünyadaki teknik ve ilmi gelişmelerden örnek verir. Caminin halkı bilinçlendirme görevine ve İslam birliği tesis etme vasfına gönderme yapılan şiirde, aydın ve ileri görüşlü bir vaiz aracılığıyla Âkif, dine giren hurafeleri, yanlış anlaşılan

tevekkül ve kader anlayışlarını da eleştirir. Bu şiirde de *Süleymaniye Kürsüsü'nde* olduğu gibi cemaati “uyanış”a davet eden gür ve mütefekkir bir ses hâkimdir. Bu çerçevede, şairin kendi görüşlerini mütefekkir bir vaize emanet ederek aktarması, halkı aynı ortak paydada ve aynı hissiyatta buluşturan camilerin sosyal hayattaki konumuna ilişkin önemli bir vurgudur.

Mehmed Âkif, “*Umar Mıydın?*” başlıklı şiirinde ise İslam diyarının üzerine bir kader gibi çöken “gurbet”ten bahsederken özellikle mabetlerin/ibadetlerin yetim oluşundan ve ıssızlaşmaya başlamasından şikâyetini insanların camilerle arasındaki bağı koparması üzerinden dile getirir. “*Umar mıydın: cemaat bekleyip durdukça minberler/Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer?*” (s.455) dizeleriyle camilerin yalnızlaştığını ifade eden şair, camilerden uzaklaşılması ile toplumsal bilincin yok olması arasında ilişki kurar. Zira “cami bir ruhtu, bilinçti. O canlı olduğu sürece toplum da canlıydı” (Karakoç 2011: 52) İşte Âkif de caminin yetim kaldığını dile getirerek yitirilen ruha, bilince ve toplumsal canlılığa işaret eder. “*Ezanlar*” başlıklı şiirinde de minareleri İsrail’in sûru ile özdeşleştiren Mehmed Âkif, minareden yükselen seslerin evlerdeki hayat ışığını uyandırdığına vurgu yapar.

Gündelik Hayatı Çürüten Sefalet Mekânları: Meyhaneler

Safahat’taki şiirlerinde içinde yaşadığı devrin gündelik yaşam pratiklerinden kesitler sunan Mehmed Âkif, toplumsal yozlaşmayı ve ahlaki çürümeyi ele alırken realist ve idealist bir tavırla mekân-insan ilişkisine odaklanır. Bu bağlamda meyhaneler, bireyi ailesinden uzaklaştıran, yozlaştıran, toplumsal hayatı zedeleyen ve sefalet sahnelerine tanıklık eden kasvetli bir yabancılaşma mekânı olarak deşifre edilir.

Mehmed Âkif, *Meyhane* başlıklı şiirinde süfli zevkleri uğruna meyhaneye giden, bu uğurda ailelerini ihmal eden, yozlaşmış ve vurdumduymaz tipleri eleştirir. Şiirin ilk bölümünde meyhane atmosferini sosyal tenkide tabi tutan Âkif, her tarafı süfliyet ile dolu olan, ulviyetten yoksun, her taşından ümitsiz feryatların yükseldiği meyhanelerin dağıttığı aile yuvalarına işaret eder. Âkif’e göre, meyhanenin sönük sönük titreyen kandilinden etrafa matem isleri yayıldığı gibi içeri bir kere giren iğreti hayatından pişman olur; çıkan ise dünya işlerine yabancı bir serseri haline gelir. Bu bağlamda meyhane; bireyi kendi hayatına, ailesine ve topluma yabancılaştıran, hisleri, vicdanları uyuşturan bir sefalet mekânı olarak olumsuzlanır. İnsani olan her şeyden ayrı düşen meyhane ahalisi, benlik yitimine uğradığı gibi mazi ve ati düşüncesinden de uzaklaşır. Hayata karşı pasif duruma geçen bu bireylerin gündelik hayatları sekteye uğradığı gibi hem kendilerinin hem de ailelerinin gelecekleri de ipotek altına alınır.

Meyhanenin izbe ve boğuk fiziksel atmosferini, basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân; hurdası çıkmış eski püskü bir yerdir, sakat bacaksız sandalyeler, kırık dökük şişeler, sönük sönük yanan isli bir lamba şeklinde betimleyen Âkif, mülevves bir mekân görüntüsü canlandırır. Mekânın fiziksel görüntüsündeki sefalet, burayı paylaşan insanların sağlıklı bir iletişimi imkânsız hâle getiren konuşmalarına da aynı şekilde yansır. Meyhanedeki insanların ritüel hâline gelen konuşmalarından kesitler sunan şair, sosyolojik ve psikolojik tahliller sezdirecek biçimde kavga eden insanları betimler.

Şiirlerinde aile bütünlüğünün korunmasına ilişkin gönderimlerde bulunan Mehmed Âkif, meyhanelerin aile bütünlüğünü tehdit eden ve mahremiyeti ihlal eden yönüne Baba Arif adlı bir meyhane müdavimi aracılığıyla değinir. Baba Arif'in karısı, onun sürekli meyhaneye gitmesinin yol açtığı sefaleti haykırırken pek çok kadının da sözcülüğünü üstlenir. Meyhanedekilerin kışkırtmasıyla Baba Arif'in karısını boşaması ve kadıncağızın bayılması, Mehmed Âkif'in tezini güçlendiren bir örnektir.

Mehmed Âkif, ahlaki çöküntünün toplumsal yapıda yol açtığı zedelenmeleri ele alırken meyhanelerin çoğalmasından duyduğu endişeyi de dile getirir.

Ataletin Eril Yurdu: Kahvehaneler

Toplumsal hayat içinde eril mekânlar olarak tanımlayabileceğimiz kahvehaneler, gündelik hayatın sıradan ve alışıldık mekânlarından. Mehmed Âkif, şiirlerinde kahvehaneleri; milleti uyuşturan, tembelliğe gark eden, milletin gayretini emen ve toplumsal düzeni bozan yozlaştırıcı mekânlar olarak olumsuzlar. Bu çerçevede mahalle kahvehaneleri, sosyalleşme mekânı olarak değil, milletin çalışmasını ve böylelikle de medeniyetin/toplumun ilerlemesini engelleyen miskinlik mekânları olarak duyumsatılır.

Mehmed Âkif, "*Mahalle Kahvesi*" başlıklı şiirinde, mahalle kahvesi ile ilgili olumsuzlayıcı hükümler verdikten sonra gözlemediği bir mahalle kahvesine ilişkin deneyimlerini fragmanlar halinde şiirine alır. Adımbaşı görülen kahvehanelerin azmin ve sorumluluk şuurunun önüne dikilen bir engel olduğunu dile getiren şair, insanların gündelik hayatlarını kesintiye uğratan bu mekânları hem fiziki özellikleri hem de insan tipolojileri bakımından eleştirir. Eleştirdiği bu insanlardan birisi de kan alma, dış çekme gibi ihtisas gerektiren işleri yapan kahvecidir.

Kahvelere giden insanların ülkü ve değerlerini yitirdiğini vurgulayan Âkif, bireyi eylemsizleştiren ve pasifize eden kahvelerin yol açtığı toplumsal çözölmeyi canlı tablolar halinde betimler. "*Bu, çehresindeki levsıyla yurda yüz karası*" dediği ve Şark'ın "*harim-i katil*" olarak gördüğü mahalle kahvelerini eski batakhanelerle eşitleyen ve buralarda "ümme-i merhume"nin ölmeden gömüldüğünü dile getiren şair, kahvehanelerin bireyin ruhunu ve çalışma azmini öldürmesinden şikâyetçidir.

Mahalle kahvelerinin kapatılmasından yana tavır sergileyen Âkif, kahvehaneleri betimlerken sefil ve viraneleşmiş bir tablo çizer. Bu çerçevede mazinin şanlı sayfalarına sarılmayıp mülevves taraflarını benimseyenleri eleştirir. Zira ecdadın azmine vurgu yapan şair, o necip neslin, şanlı evladın damarlarında kan yerine kahramanlık dolaştığını, yüreklerinde can yerine ölüm taşıdıklarını dile getirerek kendi nesli karşısında ecdadı yüceltir. Nitekim kendi neslinin, ecdadın mirasını yıkarak yerine kahvehaneler yaptıklarını ifade eder ve toplumda giderek kangrenleşmeye başlayan yozlaşmayı kahvehaneler üzerinden yansıtır. Yozlaşmanın tahakküm kurduğu bir atmosferde, sanat heykelleri yetiştiren Şark'ın feyizli zeminlerinin çoraklaştırıldığını, ecdadın hastanelerinin, imaretlerinin kalmadığını, köprülerin harap olduğunu, sebillerin başıboş, çeşmelerin susuz kaldığını dile getirmesi de bu tahribatla

kahvehaneler arasında bir bağlantı kurmasının yansımadır. Zira ona göre hem fiziksel hem de manen kire gark olan kahvehaneleri yurt haline getiren “*bu korkak nesil*” çalışma hassasından tamamen uzaklaştığı gibi atalet de giderek kronikleşmeye başlamıştır. Nitekim Âkif, *Fatih Kürsüsü’nde* şiirinde de “*Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?/Hayır, deden sana, bak hastaneler yapmış!/Yanında Mekteb-i Tıbbiyeler neler yapmış!*” dizeleriyle kahvehaneleri ecdadın mirası olarak görmez. Zira “klasik dönemde camilerin yanında açılan kahvehaneler, dinî yaşantının bir uzantısı olarak düşünölmüştü. Namaz vaktini bekleyen mahalle halkı zamanını kahvehanelerde oturarak geçirirdi. Bu geleneksel mekânlarda din duygusunu güçlendiren menkıbeler ya da *Danışmendnâme, Battalnâme* türünden kahramanlık destanları okunur, halk şairleri dinlenirdi.” (Işın 2014: 88) Ancak zamanla kahvehaneler, kolektif duyarlık aşıl原因an, kültürel aktarıma katkı sağlayan millî ve dinî özelliklerini yitirerek oyunların oynandığı ve gündelik hayatın merkezine yerleşen miskinlik mekânları olarak değişime uğrar.

Şiirlerinde aile hayatına ayrıcalıklı bir yer veren, toplumsal düzenin aileden başladığına dikkat çeken Âkif, kahvehaneleri, aile hayatını zedeleyen ve sosyal bozukluğu tetikleyen mülevves mekânlar olarak değerlendirir. İnsanın huzur sığınağı olan ev ile insanı asli gerçekliğinden uzaklaştıran kahvehaneler arasında bir kıyaslama yapan şair, aile efradıyla birlikte geçirilen saadetli dakikaların, ailesinin geçimini temin etmek için çalışan erkeğin akşamları izzetle evinde oturmasının ve ailesinin onun etrafında adeta bir hale oluşturmasının evi “*cennet sarayı*”na dönüştüreceğini dile getirir. Şair, “*ne var bu kahvede sığmıyorsun eve*” dizesiyle olumsuz tavrını yinelediği gibi evin sadece barınak olarak algılanmasına karşı bir tavır geliştirir.

Kahvehanelerin fiziksel görüntüsünü detaylarıyla betimleyen Mehmed Âkif “Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik/önünde tahta mı, toprak mı? Sorma pis bir eşik” (s.120) dizelerinde olumsuzladığı kahvehanelerin fiziki kirliliği ile buraya gelen insanların bozulmuşluğu arasında bir ilişki kurar. Kronik bir yaraya dönüşen kahvehaneleri *yemliksiz ahırlar* olarak tanımlayan Âkif, masaların üstündeki kirli iskambil kâğıtlarını, kirli tavanı, argo konuşan, gürültü yapan kaba ve cahil insan manzaralarını olumsuzlayıcı benzetmelerle deşifre eder. *Berlin Hatıraları’nda* Osmanlı’daki ve Berlin’deki kahvehaneleri karşılaştıran Mehmed Âkif, Berlin’de gördüğü bir kahvehane karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Osmanlı’nın izbe, basık ve kasvetli kahvehanelerine karşın Berlin’de göz kamaştırıcı biçimde aydınlık ve temiz bir kahvehane görüntüsü ile karşılaşır.

Ebedî Hayatın ve Sonsuzluğun Sembolik Kapısı: Mezarlıklar

Şiirlerinde Allah inancına, ümmet bilincine, İslam akidelerine ve ahlakına ilişkin tezler sunan Mehmed Âkif, mezarlıkları da ölümlü/ahireti hatırlatan, dünyanın faniliğini hissettiren ve insanın ebedî yurduna gidişini sembolize eden uhrevî bir hikmet kapısı olarak ele alır. İslami tefekkürde bireyin dikkatini ölüme, ölümden sonraki ebedî hayata çeviren ve bu dünyanın faniliğini hatırlatan mezarlıklar, aynı zamanda tarihsel özellikleri de içerir.

Mehmed Âkif, *Mezarlık* başlıklı şiirinde, mezarlığı sadece ölen insanların geçici yurdu şeklinde değil aynı zamanda derin tefekküre dalmayı mümkün kılan bir dinginlik ve sükûnet mekânı olarak değerlendirdiği gibi mezarlık ile hayat arasında güçlü ve sıkı bir aidiyet ilişkisi kurar. Şiirde hayat ve ölüm üzerine düşüncelerin mezarlık üzerinden verilmesi de dirilerin sadece görerek deneyimledikleri mezarlıkların oluşturduğu gerçeklik ve sonsuzluk hissiyle ilintilidir. Mehmed Âkif'in mezarlıklara bakışında ölüm korkusu ve ürpertiden ziyade ölüme ilişkin farkındalık, hayatın dinî pratiklere göre icrasının gerekliliği ve ebedî hayata hazırlık gibi olgular hâkimdir. Şair, dehşetli bir mekân izlenimiyle ürkütücü bir tablo çizen mezarlıkların, hayatın seline kapılan ve dünyeviliğin sonsuz koşuşturmacası içinde devinmekten yorgun düşen bütün insanların zorunlu uğrak mekânı olacağını hatırlatır ve insanlığın en güzün evlatlarına kucak açan mezarlıkları, kurtuluş ve arınma mekânı olarak ayrıcalıklı kılar.

Mezarlıklar, Mehmed Âkif için aynı zamanda sosyo-kültürel ve tarihsel hafızayı barındıran, milletin mazisini taşıyan şanlı bir tarihi simgeler. Zira "ibret" in de "hikmet" in de mezarlıklarda olduğunu dile getiren şaire göre, geçmişin şanını barındıran mezarlıklar, istila devrini, hürriyeti, hamaseti ve gayreti barındırmasıyla zillet haline dönüşen hayatın karşısındaki izzettir. Âkif, böyle bir düşünüş tarzıyla içinde yaşadığı çağa ilişkin eleştirel bakışını ecdadın kahramanlıklarını sezdirici bir biçimde sunar.

Mehmed Âkif'in duyuş tarzında mezarlıklar, aynı zamanda biçare ve kimsesizlerin ferah ve inşiraha kavuşmasını sağlayan, başlarında ebedî bir gölge ve şefkatli bir kanat oluşturan rafine bir "*salah iklimi*"dir. Dünyevî ölçekte varlık ve yokluk arasındaki sınırı somutlayan mezarlıkların "*salah iklimi*" olarak düşünülmesi de hayat karşısında ezilen kimsesiz ve biçarelere sunduğu avuntu ile ilintilidir. Bu kurtuluş ve avuntu, mezarlıkların insanları bedeninin ağırlığından kurtarıp ruhu özgürleştirmesiyle bağdaştırılır. Hayatta kalanların idrakine tam olarak eremediği ölüm gerçekliğinin somut göstergesi durumundaki mezarlıklar, sıradan bir toprak parçasından ziyade adeta başka bir maden gibidir şairin ruh evreninde. Böyle bir duyuş tarzıyla mezarlıkları sahiplenici bir tutum sergileyen şair, mezarlıkların çağrışımlarıyla şiirini temellendirir.

Mehmed Âkif, "semavi toprak" olarak tanımladığı mezarlıkların fiziksel görünümü ile uhrevilik arasında ontik bir bağ kurar. Nitekim mezarlıkların çürümüş toprağında göz nuru, etrafındaki otlarda güzellerin boy ve poslarından nişane gören şair, mezarlıklardaki servilerin Allah'a yükselen deruni bir ah, çukurlarının da Mevla'dan inmiş emin ve tecavüzden masum bir uyku yeri olduğunu dile getirir. Bununla birlikte beka fecrini doğuran mezarlıklardaki dikili taşların her parçasının lahuti manalı binlerce şiir okuduğunu, taşlarındaki neşidelerin ebediyeti tanıttıklarını ifade eder.

Mezarlıkların ihdas ettiği münzevilik ve sükût, Mehmed Âkif'in mezarlıkları kaçış mekânı olarak görmesinde etkilidir. Zira hayattan sıkılınca mezarlıklara giden şair, "*mahalle-i mevt*"i yegâne meskeni olarak nitelendirir. Mezarlıklara deruni anlamlar yükleyen Âkif için "ölüler mahallesi" hayatın isteklerinden sıkıldığı zaman sığındığı bir inziva, bir kaçış alanıdır. Perişan haldeki ömrünü/yaşantısını duyumsayan şairin mezarlıklar aracılığıyla masivadan uzaklaşarak kendi ben'ine dönmesi, asli olanı hatırlama/içselleştirme ve ruhunu hayatın bağlarından koparma arzusuyla ilintilidir.

Mezarlıklarla ilgili algılayış tarzını Eyüp'te gördüğü ve koca bir ebediyet denizi dediği geniş bir mezarlık aracılığıyla yineleyen Âkif, zamanı donduran mezarlık görüntüsünün ihdas ettiği bir gündüz düşünün içinde bulur kendini. Mezarlık çevresinin derin bir sessizliğe gark olduğu bu anlarda hayale dalan şair, lahuti bir beste duyar. Kabirleri inleyen, taşları fasih bir lisan haline getiren bu ilahi teranenin etkisiyle mezarlık etrafındaki servilerin büyük bir cemaat haline geldiğinin tasavvur edilmesi, şairin ruhsal olarak başka âlemlere yolculuk ettiğine işaret eder. Nitekim adeta bir gündüz düşü içinde kıyamet âlemini seyre dalan şair, ölümün gerçekliği ve mahşer ile yüzleşir. Ecdadın, kefenleri omuzlarında "huzur-ı İlahi"den akın akın geçtiğini, korku ve ümit muhitinden kalkıp hayret makamında durduklarını görür.

Mehmed Âkif, "*Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi*" şiirinde mezarı "*son menzil-i aram*" olarak "*Bu da Bir Mezar Taşı için Yazılmış İdi*" şiirinde ise mezarı/makberi ibret veren bir hatip şeklinde tanımlar.

Sonuç

Yaşadığı toplumun tüm dertleriyle hemhâl olan Mehmed Âkif Ersoy, sanatını da toplumun hizmetine vererek bunu kanıtlar. Yaşadığı toprakların ruhu ile özdeş bir ideal insan tipi oluşturma amacını taşıyan şair, yaşanan mekânın insan üzerindeki yadsınamaz etkisini şiirlerinde de dile getirir. Mekânın insana, insanın da mekâna dönüştüğü gerçeğinden hareketle toplumsal bellekte bir aydınlanma oluşturmak isteyen Mehmed Âkif, milleti sefaletle sürükleyen mekânları olumsuzlarken milletin kendilik değerlerini kurgulayan mekânlara dönüşünü arzular.

Mehmed Âkif, mekânları İslam medeniyetinin sorunlarından ayrı düşünmez. Nitekim meyhane, kahvehane gibi mekânları, bazı toplumsal sorunların ve İslam medeniyetinin yaşadığı krizlerin müsebbibi olarak görür. Bu bağlamda özellikle kahvehane ve meyhane gibi mekânların aile hayatı içinde yol açtığı krizlere ilişkin argümanlar sunarak bu mekânların sosyolojik sonuçlarına gönderimde bulunur. Denilebilir ki Mehmed Âkif'te mekân, estetik bir motif olarak ortaya çıkmaz, bir medeniyet ve kültür sorunu olarak ortaya çıkar.

Kaynaklar

- Alver, Köksal (2013) Mahalle, Hece Yayınları, Ankara.
- Ersoy, Mehmet Akif (1984) Safahat (Haz. Ertuğrul Düzdağ) İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Gökçek, Fazıl (2014) Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Işın, Ekrem (2014) İstanbul'da Gündelik Hayat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, Sezai (1978) Yitik Cennet, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, Sezai (2008) İnsanlığın Dirilişi, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kuntay, Mithat Cemal (2005) Mehmed Akif, L&M Kitaplığı, İstanbul.
- Urry, John (1999) Mekânları Tüketmek (Çev. Rahmi G. Ögdül) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.